

У ЗАДЗЕРКАЛІ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Колективне дослідження з нагоди
150-річного ювілею письменника

ЗМІСТ

У винок шани і любові Маркві Черемшині — 150! (Дмитро Іступу)	9
---	---

ЗМІСТОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТВОРЧОСТІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Творчість Марка Черемшини в епоху fin de siècle (літературний контекст) (Михайло Леский)	11
Онтологічні й культурно-історичні універсали в новелістиці Марка Черемшини (Ольга Туржан)	23
Українська національна ідея у творчості Марка Черемшини (Іванна Стеф'юк)	33
Категорія мистецтва у художньому світі Марка Черемшини: крізь призму докристіанського та християнського духовного досвіду (Іванна Стеф'юк)	44
Художня антропологія Марка Черемшини: метафізичний горизонт акцій і світу (Тетяна Лях)	54
Проти Марка Черемшини метамодерна комаситуалізація (Людмила Мацєво-Бекєрська)	65
Фольклорна парадигма сюжетно-образної системи новели Марка Черемшини (Ганна Сокол)	80

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Організаційні принципи художньої свідомості Марка Черемшини (Роман Підманець)	100
Фольклорно-міфологічні засади художнього мислення Марка Черемшини (Наташа Мафтин)	127
Нешперти карби війни художнього світу Марка Черемшини (Роман Голод)	135
Ліричний оповідь в художньому світі Марка Черемшини (Наташа Вісочарук, Світлана Луцак)	147
Когнітивна пластика та тілесна іконотропія у текстах Марка Черемшини (Олександр Салєцький)	156

Життя і смерть у прозі Марка Черемшини: до питання міфопоетики тексту (<i>Надія Леячик</i>)	165
«Най би не млоїв голод попід серце»: смаки прози Марка Черемшини (<i>Ольга Деркачова</i>)	177
Особливості характеротворення жіночих образів у прозі Марка Черемшини (<i>Ольга Слоньовська</i>)	186

ПОЕТИКА ПРОЗИ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ: СТУДІЯ ОДНОГО ТВОРУ

Лінгвальний вимір війни в мілітарній прозі Марка Черемшини (<i>Василь Грещук, Валентина Грещук</i>)	193
Мікропоетика новели Марка Черемшини «Село вигибає» (<i>Роман Голод</i>)	202
Гуцульська лінгвальна картина світу крізь призму мови оповідання Марка Черемшини «Карби» (<i>Василь Грещук, Валентина Грещук</i>)	209
«Формат» тіла і неможливість його реалізації в новелі «Інвалідка» Марка Черемшини (<i>Лариса Горболіс</i>)	216
Внутрішньоформна ключова номінація в інтегруванні змісту новели Марка Черемшини «Писанки» (<i>Марія Голянич</i>)	227
Онімний простір збірки новел Марка Черемшини «Село за війни» (<i>Ірина Гречин</i>)	236
Тіло у фокусі соціально-вербальної зумовленості: Марко Черемшина «Інвалідка» (<i>Свєгеній Лепьохін</i>)	242
Домінанти поезій у прозі Марка Черемшини (<i>Тетяна Ткаченко</i>)	252

ТВОРЧІСТЬ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ У СВІТЛІ ПОРІВНЯЛЬНИХ ТА РЕЦЕПТИВНИХ ПІДХОДІВ

Проза Марка Черемшини й Василя Стефаника: текст, контекст, метатекст (<i>Степан Хороб</i>)	259
Manière d'être Марка Черемшини в літературно-критичній рецепції Дмитра Донцова (<i>Ігор Набитович</i>)	269
Творчість Марка Черемшини в літературознавчих концепціях Миколи Зерова (<i>Олександра Салій</i>)	280
Модернізм в українській малій прозі кінця XIX – початку XX століття: Василь Стефаник, Марко Черемшина (<i>Михайло Гнатюк</i>)	295
Похоронний обряд «грушка» у гуцульському тексті Михайла Коцюбинського, Марка Черемшини і Петра Шекерика-Доникова (<i>Олександра Салій</i>)	305

Контрасти модернізму Миколи Євшана та Дмитра Донцова і творчість Марка Черемшини: ідейно-естетичні відображення (Олег Балан)314	314
Фольклорно-міфологічне сприйняття світу у малій прозі Марка Черемшини та Ростислава Євдики (Оксана Залевська)327	327
Світ Дмитровської – дослідник творчості Марка Черемшини (Євген Баран)336	336

МОВИСТІЛЬ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Мовний феномен новел Марка Черемшини (Василь Грещук)342	342
Засоби ускладнення модальності речення у новелах Марка Черемшини (Володимир Барчук)355	355
Структурні особливості та семантична природа порівнянь у мовній гнани новел Марка Черемшини (Миколай Білусяк)362	362
Перекладацькі зацікавлення Марка Черемшини (Ярема Кравець)371	371
Художня творчість Марка Черемшини як джерело відображення історії фемінітивів української мови (Марія Брус)381	381
Правописні особливості сивої мови Марка Черемшини (Іван Думчак)393	393

МАРКО ЧЕРЕМШИНА КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІТУВАННЯ

Листи Марка Черемшини до Сєні Горюка (Євген Баран)400	400
Літературно-мистецьке життя України в епістолярному діалозі Наталі Семашок і Івана Чесідезі (Сидір Кіраць)404	404
«Дорогий наш мистро сєкєш!»: літування Наталі Семашок із родиною Івана Чесідезі (Сидір Кіраць)414	414
Видання творів Марка Черемшини: спроба узагальнювального осмислення (Замість висновків) (Іванна Стеф'юк)442	442
Іменний покажчик448	448

перекладах, Марко Черемшина властєся до народної мови галицьких селян з характерним покутським колоритом (тут ідеться про переклад «Правотара» французького письменника Анрі Бордо. – прим. Я. К.), <...>. У цьому перекладі особливо відчутний характерний стиль Марка Черемшини, його власна манера письма і поетика. <...>. Український новеліст підходив до справи перекладу настільки творчо, що перекладені твори органічно доповнюють його власний творчий набуток. Мова перекладів Марка Черемшини своїм українським етнографічним забарвленням робить їх цінним причинком до його оригінальної спадщини»¹.

Ярема Кравець

ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ ФЕМІНІТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Дослідження з історичної лінгвістики є актуальними за всіх часів і напрямів та підходів, особливо це відчутно в теперішніх обставинах, коли мова як один із символів незалежності й самостійності служить засобом відновлення та збереження української держави, а, можливо, і визначальним для неї на сучасному етапі, історичне минуле якої є вектором спрямування та формування її майбутньої історії. «Мова – це історія і сучасність, це кожна людина і народ, це інструмент, який допомагає людині в її практичній шоденній діяльності, тобто виступає знаряддям спілкування, і водночас це й засіб проникнення в глибини історичної пам'яті народу, це збереження духовних надбань нації для майбутнього», – зазначають сучасні мовознавці². Живим, а відповідно і найціннішим джерелом пізнання історії української мови як національного та культурного надбання українського народу є розмовне мовлення, що відображене не тільки в сучасному розмовному мовленні чи розмовному стилі сучасної української літературної мови, а й те, що з минулих віків зосередило якнайбільшу кількість власне українських чи питомих рис. Презентантом такого архаїчного мовлення є сьогодні українські говори та діалекти. Безперечно, «писемними свідками» історії розвитку української мови є давні пам'ятки, та «якого періоду української літературної мови ми б не торкнулися, на всіх писемних пам'ятках мож-

¹ Матвійшин В. Західноєвропейська мала проза в новелістичному мисленні Марка Черемшини – в: Література. Час. Постаті. Літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії на вшанування пам'яті Володимира Матвійшина / упоряд. Н. Яків. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. 616 с. С. 255.

² Єрмоленко С. Українська мова: шляхи формування в національному універсумі. Українське буття у слові й тексті: студії з лінгвоукраїнознавства / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків: ХНПУ. ХІФТ, 2022. С. 39.

на спостерігати, як ознаки української мови, влучили українським мовцям, перемагаючи церковнослов'янську книжну традицію¹. Оскільки у вищезгаданій творчості невеликою мірою відбивали жинку ієрархічного ієзуїтського мовлення, вона функціонувала від часів існування Київської держави «Якщо не писали законів, повчань, але нею співавали колискові пісні, розповідали казки, легенди, у ній карбувалися у формі приказок, прислів'їв ієрархія ієрархія, пригнуртувала думка»². І вона могла передаватися в якійсь формі та не втрачати віками первинні або частково видозмінені властивості форми та не втрачати зв'язку з найдавнішими етнічними коренями. Джерелами вивчення такої давньої мови чи її елементів може послужити художня творчість *Триптих* письменників, які розвивали свої таланти на основі власного діалектного та регіонального мовлення. У цьому контексті показовим є творчість *Триптих* українських письменників, представників найбільш коханої мови західного наріччя української мови та зокрема «Покутської трійці» – Василя Стефаника, Леся Мартовича і Марка Черемшини.

Усі три названі письменники-новелісти, вихідці з покутського краю, творчість яких високо оцінив і вишанував ще І. Франко, поєднували у своїй творчості елементи тодішнього західноукраїнського та загальноєвропейського мовлення, а також утілювали більшою чи меншою мірою елементи покутського, гуцульського й інших говорів. Однак Марко Черемшина був найбільше захоплений діалектом, і заради самого себе, і щоб показати його естетичну вимовність, значущу вагу і щирість рідного говору, порівняно навіть із Василем Стефаником, який використовував діалект, щоб надати своїм оповіданням природного характеру, а героям – документального підтвердження³. Дослідники творчості представників «Покутської трійці» зауважили, що на письменницькій ниві Марко Черемшина довго шукав відповідної культурно-естетичним візям та своєму мистецькому хисту тональності, пробував сили в поезії, прозі, драмі, поезіях у прозі, але зупинився на наповнених духом неореалізму оповіданнях та новелах із гуцульського життя. Після виходу його збірки «Карби», до якої ввійшло п'ятнадцять творів, написаних за 1899–1901 рр., письменник більше, як на десять років, був занурений у напружену роботу над собою, художнім словом та невербальними засобами естетичного вираження. Але вже від 1914 р. почали з'являтися нові твори Марка Черемшини в різних тодішніх виданнях⁴.

¹ Єрмоленко С. Українська мова: шляхи формування в національному універсумі. *Українське буття у слові й тексті: студії з літературознавства* / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків: ХНПУ, ХЮІ. 2022. С. 47.

² Там само. С. 46.

³ Зеров М. Марко Черемшина й галицька проза. *Зеров М. Твори: у 2 т. Т. 2. Історико-літературні та літературознавчі праці* / упорядк. Г. П. Качура, Д. В. Павличка. Київ: Дніпро, 1990. С. 427.

⁴ Підмавель Р. В. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича: монографія. Київ: Темпора, 2012. 580 с. С. 31.

Своєрідність і неповторність мовнообразної системи Марка Черемшини з одного боку, це гуцульська народнорозмовна й условоестетичні стихія, а з іншого боку, це модерні естетично-мистецькі та літературно-критичні концепції на висхідних обличчя української літератури, зокрема малої прози кінця XIX – початку XX сторіччя¹. Однак гуцульська основа залишилася домінуючою і вихідною у творчості письменника, яка й актуалізована в ній розповіді, оскільки є відголосом не тільки давніх особливостей гуцульського говору чи надсянсько-західного наріччя загалом, а історії розвитку української мови. Дослідники мовитворчості Марка Черемшини, характеризуючи її чи її мовнообразні елементи, властивих гуцульському діалекту², але не завжди згадують, що багато таких своєрідних лінгвальних особливостей є спільними власне українськими чи спільнослов'янськими мовними ознаками. У зв'язку з цим творчість Марка Черемшини як носія і презентанта гуцульського говору в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст. може привертати увагу і як джерело вивчення історії української мови, та її місце в загальному плані, а й у конкретному вияві. До того ж, дослідження проблематики гуцульських говірок і мови художніх творів на сучасному етапі викликають, наскільки багатого на діалектні риси є художня література, у ній використано гуцульський говір, і яким обсяжним та ґрунтованим може стати лексикографічне упорядкування гуцульської лексики і фраземіки в основі української художньої літератури³. У передмові до словника «Гуцульська лексика та фраземіка в українській художній мові» зазначено, що «для мовознавства вкрай необхідним є відомості про сегмент лексики західнодіалектного, освоєного літературною мовою, про тематичні групи діалектної лексики, інтегрованої художньою мовою, про її обсяги, про введення лексичного словз в художній текст як різновид контакту між діалектною літературною формами мови, про функції діалектизмів у художній текстах і т. п.»⁴. До цього можна додати, що важливим є відтворення діалектної лексики як акумулятора історичних явищ української мови (семантичних, функційних, граматичних та ін.).

Розглядаючи регіональні відмінності в західноукраїнському варіанті літературної мови, учений І. Матвійс звернув увагу і на особливості худож-

¹ Грещук В. Мовний феномен новел Марка Черемшини. *Грещук В. Студії з української мовознавства. Вибрані праці / упоряд. Р. Бачкур*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 273.

² Див. Грещук В. Мовний феномен новел Марка Черемшини. *Грещук В. Студії з української мовознавства. Вибрані праці / упоряд. Р. Бачкур*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 266–273.

³ Лесюк М. Внесок Марка Черемшини в українську літературну мову. *Лесюк М. Словознавство і історія української літературної мови в Галичині*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С. 660–669.

⁴ Див. Грещук В. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. *Словник 2-х т. «Словник»*. Грещук В. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. Т. 1. 584 с.

⁵ Там само. С. 9.

ньої мови Марка Черемшини, зауваживши, що словесна образність новел письменника побудована на розмовній мові та фольклорі гуцулів. Основні риси його рідного діалекту та фольклору втілені під час зображення побуту гуцулів і способів їхнього мислення, найбільше в мовних партіях персонажів, але наявні і в авторській мові. На підставі цього узагальнив, що Марко Черемшина вводив гуцульські лінгвальні елементи в українську літературну мову свідомо, підкреслюючи виражальне багатство і красу народних говірок, їх художньо-естетичні можливості; засобами народних говірок передавав внутрішній світ гуцулів, використовуючи народнорозмовні джерела, не виокремлював якісь риси гуцульського говору, а застосовував їх системно, підкреслюючи цим здатність говору для створення глибоко психологічних і ліричних белетристичних картин. Письменник навіть намагався в останні роки свого життя відійти у своїй художній мові від гуцульського говору, але повністю не міг цього домогтися¹.

Як засвідчують лінгвістичні дослідження, художня мова Марка Черемшини насичена різноманітними фонетичними, морфологічними, словотвірними, лексичними й іншими діалектними елементами². Однак уведення та демонстрація місцевих і регіональних мовних ознак стала можливою завдяки багатій говірковій лексиці. «Гуцулький діалект виразно позначився на художньому лексиконі Марка Черемшини, він значною мірою гуцульсько-автентичний. Це засвідчує далеко не повний перелік слів, ужитих в новелах Марка Черемшини, для яких сам письменник вважав за потрібне дати свої пояснення або це робили видавці першодруків, що за традицією вважаються також авторськими...»³. У контексті лексичної системи художніх творів новеліста привертає увагу категорія іменників зі значенням особи жіночої статі, яка так само певною мірою відображає особливості художнього мислення письменника, лексичне багатство його рідного говору, а також зв'язки із минулими традиціями розвитку української мови, тобто відбиває і власні мовні ознаки, які збережені в діалектах української мови та презентовані письменниками, вихідцями з того чи того регіону або наріччя. З одного боку, така категорія слів уже неодноразово привертала увагу як складова гуцульського лексикону і словотвору⁴, а з іншого боку, вона проаналізована

¹ Матвієв І. Г. Синтаксис займенників в українській мові (1998). С. 110.

² Див.: Грещук В. Мовний феномен новел Марка Черемшини. *Грещук В. Студії з української мовознавства. Вибрані праці / укр. ред. Р. Бачур*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 266–273; Лесюк М. Внесок Марка Черемшини в українську літературну мову. *Лесюк М. Стилювання і розвиток української літературної мови в Галичині*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С. 660–669; Матвієв І. Г. Синтаксис займенників в українській мові (1998). С. 110–115.

³ Грещук В. Мовний феномен новел Марка Черемшини. *Грещук В. Студії з української мовознавства. Вибрані праці / укр. ред. Р. Бачур*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 266.

⁴ Див.: Брус М. П. Гуцульська фемінітивна семантика і структура. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2010а. Вип. XXV–XXVI. С. 67–72; Брус М. П. Міфологічність гуцульського фемінітиву. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Ужгород, 2010б. Вип. 23. С. 41–46; Брус М. П.

частково вже на основі творчості письменників-повертенив Марка Черемшини – Василя Стефаника і Леся Мартовича¹, чого потребує і на базі призи-
вотворення у художній спадщині покутських митців. Адже ці письменники
спричинилися до розвитку української літературної мови. Збага-
чення її зображальних можливостей, мовностилістичних засобів, лексично-
го та фраземного складу².

Унаслідок аналізу двотомного видання творів Марка Черемшини зафіксо-
вано і систематизовано близько двісті загальних назв осіб жіночої статі, що
засвідчили багатство фемінітивної лексики в мові письменника. Наймену-
вання жінок – це невід’ємна частина його словника, що відбила риси тодіш-
ньої української літературної мови, а найбільше її західноукраїнського ва-
ріанта та конкретно гуцульського й суміжних говорів. У цьому дослідженні
пріоритетним є встановлення специфічних ознак такої категорії номінатив-
них одиниць як носіїв давніх українських мовних рис, локалізованих у пи-
денно-західних говорах. Уже сама лексико-семантична характеристика дала
змогу визначити перевагу спільнослов’янської фемінітивної лексики над за-
позиченою у творах Марка Черемшини, що вказує на традицію неперервно-
го і закономірного використання питомих слів, посвідчену сьогодні різними
діалектами. Кожна тематична група в ній охоплює різні за часом і місцем
виникнення фемінітиви, але в загальній кількості спільнослов’янські слова
не поступаються запозиченим, і загальноновживані мають більшу частотність,
ніж рідковживані.

Це такі групи слів, як назви особи жіночої статі загалом (*баба, вуйна, жінка, пані, тітка, кубіта* та ін.), назви жінок за віком (*вєствачка, дівка, дівчина, дівчата, молодиця, ровєсниця* та ін.), назви жінок за родинни-
ми стосунками (*баба, бабка, внука, донька, доня, дружина, жєна, жінка, жєна, мама, мати, мачуха, невістка, нєня, сунруга, паніматка, пєстійка*
«дочка» та ін.), назви жінок за відношенням до чоловіка (*вїйтиха, їмєсть, комендантова, коновкариха, мельничка, Андрїїха, Гєлючка, Сайниха* та ін.),
назви жінок за соціальним станом (*наймичка, одиначка, хлопка, фартушан- ка, чєлядка, жєбрачка, прошачка, покритка, наймичка* та ін.), назви жінок
за сімейним станом (*вдова, княгиня «наречєна», молода, удовиця, удовицка*
та ін.), назви жінок за майновим станом (*газдиня, шинкарка, багачка* та ін.).

Словотвір фемінітивів-гуцулізмів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2010в. Вип. 6. С. 19–24.

¹ Див.: Брус М. П. Відображення категорії жіночості в художній мові Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. Івано-Франківськ, 2011а. № 2(14). С. 51–58; Брус М. П. Фемінітивний світ художньої мови Леся Мартовича. *Вісник Прикарпатського університету. Филологія*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 34–35. С. 126–130.

² Див.: Лєсюк М. Внесок Марка Черемшини в українську літературну мову Леся М. Ста- новлення і розвиток української літературної мови в Галичині. Івано-Франківськ: Мистецтво, 2014. С. 658.

назви жінок за діяльність (вчителька, кухарка, професорка, письменниця, робітниця та ін.), назви жінок за стосунками (сусідниця, дружка, кума, бабка, подруга, приятелька, невестка та ін.); назви жінок за поведінкою, вчинками (лайдачка, жриця, ніхилистка, пухлячка та ін.); назви жінок за фізичним і фізіологічним станом (інвалідка, калічка, покійниця, хвора, порожня, нещода, небіжка та ін.); назви жінок за церковно-релігійними ознаками (сестриця, Божуродниця, Божуродичка та ін.); назви жінок за надзвичайними ознаками (гурьмаха, жидівка, мазурка та ін.); національними й регіональними ознаками (кривуля, кривуляниця та ін.); звертання до жінок (білявничка, любка та ін.).

У творах Марка Черемшини представлена майже вся найдавніша фемінітивна лексика, яка сформувалася від індоєвропейських коренів у праслов'янській мові, виражаючи тоді переважно родинні зв'язки (баба, жона, мати, мама, няня, тата, сестра, снаха, вдова, дочка та ін.), і за своїми основами вважається індоєвропейською; такі назви жінок збереглися в рідних мовах і стали в них базою для творення нових слів¹. Показовим є те, що саме від фемінітивів індоєвропейського походження у творах Марка Черемшини втілено найбільше похідних слів, тобто вони виявилися найбільш словотвірно спроможними у формуванні нових іменників для вираження різних жіночих ознак, дій, станів, стосунків. Для прикладу, корінь слова *діва* містять такі деривати, як *дівчина*, *дівчинонька*, *дівка*, *дівча*, *дівчата*, *дівчатко*, *дівчатонька*; слова *няня* – *нянька*, *нянечка*; слова *сестра* – *сестриця*, *сестричка*, *сестринка*; слова *бідний* (*бідна*) – *біднянька*, *бідничка*, *біднятко*, *бідничечка*, *бідняшка*. Та найбільшу частину становить фемінітивна лексика, що виникла у спільнослов'янській мові (блудниця, княгиня, молодниця, подруга, покійниця, памічниця, робітниця та ін.) і на власне українському ґрунті за допомогою різних словотвірних засобів, особливо суфіксів (*балачка*, *внучка*, *добродійка*, *дочка*, *жінка*, *любка*, *наймичка*, *небіжка*, *приятелька*, *прошачка* та ін.). Від багатьох таких давніх українських найменувань жінок, різноманітних за семантикою, утворено спільнокореневі пейоративні деривати, переважно здібніло-пестливі, що можуть представляти не тільки словотвірну пару (твірне – похідне), а й навіть окремі словотвірні ланцюжки, напр.: *вдова* – *удовниця*, *удовничка*; *втіна* – *вуйночка*, *газдина* – *газдинька*, *кума* – *кумка*, *мила* – *миленька*, *молодиця* – *малодичка*, *невістка* – *невісточка*, *няня* – *нянька* – *нянечка*, *Петриха* – *Петришка*, *покійниця* – *покійничка*, *сирота* – *сирітка*, *тітка* – *тіточка*, *Семениха* – *Семенішка*, *циганка* – *циганочка* та ін.). Відсоток запозичених

¹ Брує М. П. Походження фемінітивів (на основі «Етимологічного словника української мови» за гол. ред. О. С. Мельничука). Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство. II: зб. наук. праць до 100-річчя від дня народження. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 223.

фемінітивів або утворення від ішномовних основ зворот менший, ніж жіночий, але її вони відбивають процеси та впливи певничих заміщень у тій мові, ніж у літературній, напр.: *Богородиця* (пол.), *дима* (нім.), *Ізюсть* (пол.), *кобита* (пол.), *пані* (пол., чесь.), *інвалідка* (від *інвалід*, лат.), *визівка* (від *визів*, тур.), *мазурка* (від *мазур*, пол.), *попадав* (від *пін*, пол.), *фармушонка* (від *фармушон*, нім.). І фемінітивам ішномовного походження названо *закордонні* *Богородиця* – *Богородичка*, *Ізюсть* – *Ізюстечка*. Утілення стилістично нейтральної та стилістично маркованої фемінітивної лексики є свідченням того, що письменник намагався в найтонших деталях показати внутрішній і зовнішній світ галицьких жінок, переважно з простого народу, розкрити їхні стосунки, взаємини, почуття в реальному вияві. «Завдяки діалектизмам та психологізму, ліричності, діалектизмами служили у нього важливим естетичним компонентом, засобом створення мовних партій дійових осіб, тобто використовувалися зі стилістичною метою»¹.

Знаючи і цинуючи мову свого говору й регіону, Марко Черемшиня гурьва адаптувати відому фемінітивну лексику до змісту та сюжету своїх творів, надавши їй специфічних значень і відтінків. Тому в його повістях виявлено назви жінок не тільки із загальноновживаними в тодішній українській літературній мові значеннями, а й зафіксовано фемінітиви з власне аягджькими значеннями (діалектними, розмовними, переносними). Аналізуючи семантику кожного найменування особи жіночої статі, дотримуємося думки, що «підґрунтям семантичної характеристики діалектного слова в художній мові є сукупність контекстів, у яких зафіксовано діалектизм. На основі всіх уживань діалектизму визначається його лексико-семантична структура»². Слід не менш важливим аспектом лексичного аналізу фемінітивів стала характеристика їхньої семантичної структури, реалізованої у художніх текстах Марка Черемшини. Слід зауважити і те, що ця категорія слів є обов'язковим сегментом практично кожної розповіді автора, до того ж, часто повторюється навіть в одному творі, вона закономірна, упізнавана, проте не тільки в загальнолітературному, а й в діалектному вияві. Це зумовлено тим, що «він уміло використовував літературну мову і рідний діалект, завдячи чому досягав глибокого реалізму, правдивості в зображенні й описі подій, створенні місцевого колориту»³.

¹ Лесюк М. Внесок Марка Черемшини в українську літературну мову. *Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С. 658.

² Грещук В. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. *Словник у 2-х т. / відповідь*. Грещук В. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. Т. 1. 584 с. С. 8.

³ Лесюк М. Внесок Марка Черемшини в українську літературну мову. *Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С. 658.

Результати контекстуального аналізу фемінітивів дали змогу характеризувати їх за семантичною структурою, класифікувати на однозначні й багатозначні, встановити давні українські та інші специфічні лексичні ознаки, реалізовані в художній мові поетською письменника. Однозначні мають перевагу над багатозначними серед зафіксованих фемінітивів і відповідають переважно з такими значеннями, з якими відомі в сучасній українській літературній мові. Однак найбільшу увагу привертає власне діалектна й регіональна фемінітивна лексика як наслідок збереження архаїчних чи виникнення нових елементів у той період, напр.: *вєдєниця* «покрітка», *кравлячка* «ризничка», *зайчикка* «малюк», *лїтка* *їниця* «плакальниця», *їтїсна* «дружина підлітлого», *їтїтлиця* «повага», *їтїтлиця* «качка жінка, принадиця», *їтїтлиця* «проєсниця», *одимачка* «одна дитина в батьків». Вітер шумить, сором до села нажить, *вєдєниця* дорогу стелить; Але коло неї поракоться, ви, *зайчїниця* *вєдєлиця*? Але-бо цей паотєць ще молоденький, ще й сєдом до чєлєдї приїтїтє, ще й любаскї мам!; А я йому кажу, що не дивно менї було бї, коли б тота *їтїсна* була зоть красна, зоть молодєнька, зоть гєжа, але то така куна мершї, що оленї від неї утікють, а як їде в лєс із стрїльбою, то ворон над нею крєчє, – Яв вона гїдїня, то ревїлоровї хатї не вїтворює, а як вона *їтїтлиця*, то єї в не всокочу, – Тепєр, можє, бїда утрє голову, можє в зємлю приїтїє, з сєлє потєчєсї! – Та *їтїтлиця* масногуба!; Лєсь Полонїнськїй вїракуєв вєї свої друкїні донькї і сїмї та й дорєхувєвє, що Єтєнкє і *вєрїтїтїчкї* вєгєтє вїучкї від найстєршєї донькї; – Хоть тї не кєлїчка, але тї бєгїчкє *одимачкє*, тєбї не гїрувєтї, не крїєвєтїтї з молодюкєм!; У мєкєх такїх фємїнїтївїв вєжїє прєвєстї мєжє мїж давнїмї та новнїмї слєвємї, що лєкєлїгуєлїсє в дїєлєктєх. Якщє дєвєтє засвїдчєнї лєкєсїєгрєфїчнїмї дєрєлємї як зєстєрлї і збєрєжєнї в дїєлєктєх, напр.: *вєдєниця*, *одимачкє*, *зайчїчкє*, *крєв*, *їтїтїчкє*, *любаскє*, то й нїшї мєглї вїнїкнєтї в мїнєтєпємє, але не рєєстрєвєнї слєвнїкємї як зєстєрлї лєкєсємї, прєтє мєлєтє ошїкї вїтємнїх нємїнєцїє, напр.: *їтїсна* «жїнкє, тїткє», *стєрїня* «мїтї бєтєкїв, бєбусє», і вїдєбрєлєвєтї лєкєсїчнї особлївєстї гєцєлєськєгє гєвєрє; Вїм рєзбєзпєчєувєлїсє і пєдспївувєлї довгїмї, крутїмї гєлєсємї, а вїчкї пєдгїтєувєлї нєгємї. Та кєлї дєнїчнїк вїдтєнїшєвєв сєвє, дїд зєвєдїєв тємї жєлїбнї, що усї гєстї нєлєдїнєу гєлєвї спєсєкєлї, як птєхї, дєшєм зїпрїєд, а бєбє глїбєю зїгєлє, Пєтрїк пєсїєв нє вїд пємєрчєнєї і зєсємєвєнєї стєр-

¹ Черемшина М. Твори в двох томах / ред. вив.: О. С. Зиссєнє (гєлєвє), О. В. Мєлєнєч, Ф. П. Пєчєрєвєнєч. Кїєв: Нєвєрєнє думкє, 1974. Т. 1. 336 с. Т. 1. С. 83, 86, 159, 190, 199, 224, 249, 269, 272.

² Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генєсє, свєлєсєнє, функцієнєувєнє. Івано-Фрєнєкїєсє: Дєрєжєнїє вїснїє нєцїєлєнїє зєсєд «Прєкарпєтськїє нєцїєнєлєнїє унївєрєсїтєтє імєнї Вєслєвє Стєфєнїчкє», 2019. Т. 2. С. 198, 379.

³ Гєлєнєч М. І. Мєлєнїєч вєртєрєт сєлє Тєкєє: слєвнїкє у 2 т. Івано-Фрєнєкїєсє: Дєнє-148, 2013. Т. 1. 1000 с. С. 830, 842, 860, 876.

рину і, як він, кривляки надолучували, він затів помістити, він затів вимовити. Так
як міг дослухатися своєї, так і ширша помішався та порозумів до того, що
якщо відпадував неправді давній, тільки часом та кривлявками на заміршій сар, як
каждого вимови перед бабими кривлявками.

Давня феміністична лексика реалізована у творчості Марусі Черемшини
і різними значеннями й коннотативними відтінками. Це відображено на
прикладі одностайних та багатозначних висловів у згаданій вище
критичній статті. Характерним для західноукраїнських варіантів стало викорис-
тання багатих застарілих немінливий як у прикладі, так і в перекладі ви-
ченнях, для прикладу *капітанський «дружина»*, *капітанський «дружина»*,
капітанський «дружина», *капітанський «дружина»*, *капітанський «дружина»*,
капітанський «дружина», *капітанський «дружина»*, *капітанський «дружина»*,
капітанський «дружина». Кошовар не відлика тіля. Улітж до всіх вісаті *капітанський* і з не-
репутажним поглядом питається *капітанський*, що *капітанський* *капітанський*. – А Чика
де? Ти сам? – Давня добрий пані *капітанський* та й *капітанський* *капітанський*.
Зпомежи дружок поклонилася *капітанський* *капітанський* *капітанський*, до *капітанський*
капітанський. Ялося ти, пане-брате, *капітанський* *капітанський* *капітанський*. – *капітанський*
капітанський *капітанський*. Маруся лежить на сиду *капітанський* *капітанський*. Вона *капітанський*
вперед і не бачить, що *капітанський* *капітанський* *капітанський*. З давніми периничими
та вторинними значеннями у тиграх писемничих актуальними в деякі-
ка багатозначних слів, зокрема *баба* *капітанський*, *капітанський*, *капітанський*,
капітанський *капітанський*; *капітанський* *капітанський*, *капітанський* *капітанський*,
капітанський *капітанський*, *капітанський* *капітанський*, *капітанський* *капітанський*. – Не бачить
всього, біг з вами! Ще дітей лишисте, ще та *капітанський* *капітанський* *капітанський* та й *капітанський*
біг умалит вам карби, – як могла, *капітанський* *капітанський* *капітанський*. Баба *капітанський* *капітанський*
з балками. Здається, що всі кісточки в неї *капітанський* *капітанський*, як *капітанський* *капітанський*.
– А сі скрізь право, і в селі, і в суді. Не вільно *капітанський* *капітанський* *капітанський*,
суд каже; Тому так ред не йде; що не вільно, то *капітанський* *капітанський*, а що вільно, то
раз вільно, а чужу *капітанський* *капітанський* *капітанський*, то *капітанський* *капітанський*. Мой, до *капітанський*
капітанський *капітанський* *капітанський* *капітанський* *капітанський* *капітанський* *капітанський* *капітанський* *капітанський*.
Чуш, Ю', твій *капітанський* *капітанський* *капітанський*! Воляки вже *капітанський* *капітанський*, а *капітанський*
капітанський *капітанський* *капітанський*.

А *капітанський* *капітанський* *капітанський* бере від *капітанський* *капітанський* *капітанський* і *капітанський* *капітанський*.

Типовими в говорах західноукраїнського регіону та в сучасній мові зокре-
ма є пейоративна лексика – здрібніло-пестлива та зрублено-квасивна. Дав-
на є вираження різних станів, стосунків, функцій жінок, їхніх якостей, особли-
востей утілена переважно здрібніло-пестлива лексика на *капітанський* *капітанський*.

- Черемшина М. Твори в двох томах / ред. кол. О. С. Засенко (голова), О. В. Мишанич,
П. Покребенник. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 1. 336 с. С. 34. Там само.
Там само. С. 114, 204, 263.
Черемшина М. Твори в двох томах / ред. кол. О. С. Засенко (голова), О. В. Мишанич,
П. Покребенник. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 2. 304 с. С. 14, 62, 84.
Черемшина М. Твори в двох томах / ред. кол. О. С. Засенко (голова), О. В. Мишанич,
П. Покребенник. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 1. 336 с. С. 38, 81, 244, 46, 290.

словотвірне значення (*сучка* – *сучацька*). Звідки творчість популяризує фемінітивні слонотвірні засоби, зокрема стилістично нейтральний суфікс *-акторка*, *віденка*, *суцунка*, *журбачка*, *кухарка*, *одиначка*, *постійка*, *товариш(ка)* – *суч(ка)*, *-ичк(а)* тощо (*аутичочка*, *дівчиничка*, *матусинка*, *донечка*, *валехничка* та ін.). Поодинокими морфологічними дериватами задекларовані й інші слонотвірні засоби, які здатні беруть участь у формуванні іменників з значенням жіночості, зокрема *-иц(я)*, *-ниц(я)*, *-ш(я)*, *-ш(а)*, *-х(а)*, *у(а)*, *-ю(а)*, *-ун(я)*, *-ус(я)*, *-а* тощо (*адвоциця*, *дорадниця*, *богиня*, *челядина*, *війниця*, *мачуха*, *професорова*, *красуня*, *бабуся*, *кума* та ін.). Особливо увагу привертають часто вживані фемінітиви на *-к(а)*, *-их(а)*, *-іх(а)*, що виражають мутативне словотвірне значення і позначають жінок за відношенням до їхніх чоловіків, напр.: *Гелючка*, *Мочерначка*, *Сівчучка*, *Хромейка*, *Чередарючка*, *Берчиха*, *Кречуниха*, *Медведиха*, *Штефаниха*, *Аноріиха*, *Тимофійиха*. З таким самим словотвірним значенням виявлено і кілька слів на *-ов(а)*: *Мелермакша*, *камендантова*, *ксендзова*. У сучасній літературній мові вони являють собою прізвищеві назви та входять до складу застарілої онімічної лексики як андроніми, що вкорінилися в говорах південно-західного наріччя, як вилло із новел та оповідань Марка Черемшини, напр.: *Фенчучка* не слухала його; вона лшнила й корову, й дійницю і вела за чупер Юру 'д хаті та все кляла; Повішеннику дідьчий, ти мене рабуєш, рабуєш, мой, злодюго, рабуєш! Старий Фенчук зачув з хати жінчин крик, вибіг ід воротам і гукнув: – Мой, Насте, мо', а що там таке?; Ледве щезла в пітьмі *Мочерначка*, Як *Гушпаніха* привела вола Дзельманові, аби свого газду спасати¹. Узвичаєність таких прізвищ спрочинила творення від номінацій на *-их(а)*, *-іх(а)* й конотативних назв, напр.: *Василиха* – *Василишка*, *Николайха* – *Николайшка*, *Петриха* – *Петришка*, *Семеніха* – *Семенішка*.

Порівняно з морфологічними дериватами, невеликою кількістю фемінітивів презентований морфолого-синтаксичний спосіб, напр.: *бідна*, *бідненька*, *маленька*, *мила*, *миленька*, *покійна*, *хора* та ін.², і лексико-семантичний спосіб, напр.: *дівка* «дочка», *княгиня* «наречена», *лайдачка* «повія», *професорка* «вчителька» та ін.³, які історично були так само малопродуктивними в деривації фемінітивів. Так, до лексико-семантичних дериватів можна віднести фемінітиви, які вжито зі значеннями «дружина», «дочка», «матір», напр.: *Добре то казала мені, ек умирала, моя перша покійничка: «Не жениси, – каже, – Юсипку, бо заситиш себе та й Іванка. Хлопец підросте, та невістка ті*

¹ Черемшина М. Твори в двох томах / ред. кол.: О. Є. Засенко (голова), О. В. Мишанич, Ф. П. Погребенник. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 1. 336 с. С. 73, 156.

² Там само. Т. 2. 304 с. С. 29, 70, 69, 182, 80, 32, 28.

³ Там само. Т. 1. 336 с. С. 149, 294, 247, 59.

Фемінітивна лексика, втілена в прозі покутувального писемництва, – це ін-
диференційна, спільнослов'янська, власне українська та запозичені слова,
якитивні, застарілі, діалектні та власне авторські, похідні і непохідні, історико-
життєві не тільки давніх лексичних і словоотвірних ознак, а й різних стеман-
тичних, фонетичних, граматичних особливостей української літературної
мови.

У перспективі важливим є визначення основних векторів дослідження
мовотворчості Марка Черемшини як у контексті лінгвістичного підходу, так
і міждисциплінарних студій, а також усього літературного процесу кінця
XIX – початку XX ст.

Марко Крик

ПРАВОПИСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРІЮ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Епістолярій Марка Черемшини аналізуватимемо за найновішим виданням
повного зібрання творів Марка Черемшини «Райська птиця» (упорядкування
Івanni Стеф'юк (2023 р.)). Листи письменника датовані періодом 1895–1927
років. З правописного погляду в Галичині саме в цей часовий проміжок на-
бувається остаточне закріплення фонетичного принципу орфографії. Цьому
сприяли орфографічні кодекси С. Желехівського (1844–1885) (галицького
сільського гімназійного викладача української мови та класичних мов, лексико-
графа, фольклориста, громадського діяча). Його правопис стали іменувати
«Желехівкою». Також об'єднанню зусиль зі створення українського право-
пису на фонетичній основі сприяли «Правописні правила прийняті Науко-
вим Товариством імені Шевченка у Львові» 1922 року. Отже, наприкінці
XIX – на початку XX століття культурна еліта Галичини сприяла керу-
вати і запровадити у вжиток правила фонетичного правопису.

Як відомо, першими в Галичині започаткували фонетичний принцип
правопису автори альманаху «Русалка Дністровая» (1837) М. Шайкевича,
Я. Головацький, І. Вагилевич. Головна засада правопису збірника – «пиши,
як чуєш, а читай, як видиш». Однак правопис альманаху не мав широкого
впливу в консервативній Галичині, де використовувався історико-етимоло-
гічний правопис М. Максимовича. У 60–80-х роках XIX ст. велася боротьба
між москвофілами, які використовували правопис Максимовича, і народо-
вцями, які послуговувалися фонетичним правописом П. Куліша. У 70-х ро-
ках позиції фонетистів зміцніли завдяки правопису Дудиманюка (основний

¹ Черемшина Марко. Райська Птиця: Зібрання творів [з українських, публіцистика, переклади, листи, полеміки]. Брустури: ТОВ «Дискурсус», 2023. 688 с. С. 527–521.